

ПРИЈАВА ДОКТОРСКЕ ДИСЕРТАЦИЈЕ

1. Име и презиме кандидата: Сања Влаховић Контакт адреса: sanja.vlahovic@hotmail.com Број телефона: 0665391566 Број индекса: 410004
2. Предлог наслова докторске дисертације (на српском и енглеском језику): Феномен смрти из угла савремене метафизике The Phenomenon of Death from the Perspective of Modern Metaphysics
3. Научна област: Филозофија Ужа научна област којој припада тема дисертације: Филозофске науке (Историја филозофије)
4. Предлог ментора Име и презиме: Дамир Смиљанић Институција у којој је запослен: Филозофски факултет Универзитета у Новом Саду Звање: Редовни професор Ужа научна област за коју је наставник односно научни радник изабран у звање: Филозофске науке Датум избора у звање: 21. 03. 2017.
5. Образложење теме докторске дисертације (до 10000 карактера куцаног текста са размацама): <p>Тематика смрти је одувек актуелна у филозофији, а то показује и њена историја. Од самих почетака филозофске рефлексije, промишљање смрти је саставни део интелектуалне мислије филозофије. При томе се одговори на питање шта човека чека после смрти дијаметрално разликују: с једне стране су они који сматрају да смрт није прекид егзистенције, већ почетак једног новог вида бивствовања, обично бољег од земаљског живота, с друге стране они којима се чини да се са смрћу завршава сваки вид индивидуалне егзистенције, што се у већини случајева види као нешто лоше. У зависности од одговора на то питање, страх од смрти може да се прихвати или чак релативизује, али исто тако може да се покаже као оправдан и подигне на ниво једног егзистенцијала, дакле нечега што је иманентно људском бивствовању. Питање о смрти и њеном смислу или бесмислу, традиционално гледано, обично се сматра питањем које спада у репертоар <i>метафизике</i> као „краљице наука“. Међутим, већ извесно време метафизика се сматра превазиђеним начином мишљења. Стога се поставља питање да ли је тиме и разматрање проблема смисла смртности постало небитно и онсолетно – или је то питање и даље важно, па захтева нове одговоре и идеје. Да ли можда постоји могућност или чак потреба обнове метафизичког испитивања граница егзистенције? Да би се на ово питање одговорило, потребно је размотрити шта је то што је одлика метафизичког приступа наведеним проблемима и уједно установити промене у оквиру саме метафизике које су допринеле другачијем виђењу и формулисању тих проблема.</p> <p>Стога ауторка у својој дисертацији хоће да испита у којој мери метафизички одговори на питање (бес)коначности људске егзистенције још увек имају смисла и могу бити инспирација за даље промишљање феномена смрти. Како би то могла да учини, прво је потребно да се контрастирају становиште класичне и оно савремене метафизике, па да се види какав заокрет је то у приступу тематици смрти донела новија филозофска мисао. Као представници класичне метафизике биће</p>

узете концепције смрти два античка филозофа, Платона и Епикура, а када се размотри која од ових концепција је била меродавнија за каснију традицију (средњовековну и нововековну филозофију), биће показано које трансформације у погледу поимања смрти је донела метафизика у савременом добу. У класичној метафизици смрт и живот строго су одвојени, смрт је са оне стране живота, док се у модерној метафизици, посебно у егзистенцијалистичком схватању смрти, она сматра неодвојивим делом животног стања. У савременој метафизици проучава се повезаност свести, искуства патње и апсурда са човековом смртношћу; уважава се феноменална страна смрти (начин њеног појављивања), а с резервом и опрезом дају назнаке о могућој постморталној егзистенцији. Овде нема места за величање смрти – пре су присутни скептицизам, песимизам и нихилизам. На крају, ауторка жели да покаже могућу корист од ових концепција, али и да укаже на неке нове путеве којима би убудуће могло да крене метафизичко мишљење.

5.1. Дефинисање и опис предмета (проблема) истраживања са прегледом владајућих ставова и схватања у литератури у подручју истраживања и позивањем на литературу која је консултована:

Предмет истраживања у дисертацији јесте феномен смрти као кључно питање савремене метафизике, посматран у односу према традиционалним схватањима и новијим филозофским приступима егзистенцији. Циљ је да се укаже на трансформацију појма смрти од класичне метафизике, која је смрт разумевала као прелаз у други, виши вид бића, ка савременој филозофији која смрт поставља као гранични феномен који употпуњује и открива смисао живота. У том контексту, смрт више није апстрактна негација живота, већ његова најсуштинскија потврда. Истраживање полази од основне хипотезе да је човек као биће у потпуности разумљив тек у односу према сопственој коначности.

Истраживање полази од разилажења приступа смрти у традиционалној и у савременој метафизици. Док она прва смрт разматра само као пролазну фазу ка једној другој (бољој) егзистенцији (онострано искуство), ова друга инсистира на фактичности смрти, на томе да смрт употпуњује живот.

Класична метафизика смрти заснива се на дуализму тела и душе и на идеји да је смрт прелаз у свет вечности. У оквиру традиционалне мисли смрт је, дакле, пролазна фаза ка другом облику егзистенције – пут душе ка вечном бићу, што се у основи поклапа са религијским учењима о бесмртности и поновном рођењу. Кључну улогу у том схватању одиграо је Платон. Он смрт тумачи као ослобођење душе од тела и повратак у свет вечних идеја (упор. Платон 2022). Овај филозоф је поставио питања која савремена метафизика и даље покушава да разјасни. Посебно је значајно што је Платон утврдио метафизичку вредност смрти као спознајног чина: смрт није само крај живота већ тренутак ослобођења свести од телесног ограничења. Та идеја ће касније инспирисати егзистенцијалисте попут Кјеркегора и Јасперса да смрт схвате као границу егзистенције, тренутак у коме човек сагледава истину о себи. Платонова идеја смрти као раздвајање душе од тела оставила је дубок траг и на Шопенхауерово схватање смрти као распада индивидуалности и повратка вољи као суштинском, надличном принципу бића. Али Платоново мишљење и мишљење наведених новијих аутора разилазе се у другим тачкама.

С друге стране, за Епикура (Епикур 2005) смрт није ни прелаз ни казна, већ природни завршетак чулног постојања: „Док смо ми ту, нема смрти, а када дође смрт, нема више нас.“ Иако су Платон и

Епикур представници два идејно супротстављена правца метафизичког идеализма и емпиријског атомизма, њихова промишљања о смрти деле заједничку тежњу ослобођења од страха. Разлика је у томе што је Платон дуалиста, а Епикур материјалиста. За Платона смрт открива виши облик живота, а за Епикура она је непостојање које човека не треба да плаши. Каснија метафизика – посебно она у средњем веку – углавном је игнорисала Епикурову идеју умећа умирања, смиреног прихватања краја као дела природног поретка и нужног услова спокоја.

Историјски посматрано, разлика између традиционалне и савремене метафизике огледа се у самом значењу смрти. Смрт је за савремену филозофију средство самоспознавања: она открива човекову границу, али и његову слободу. Смрт није нешто што треба превазићи, већ феномен који живот чини целовитим. Савремена метафизика открива да смрт није супротност животу, већ његова суштина. Уместо вечности, она у први план ставља тренутак, уместо спасења спознају. Савремена метафизика одбацује телеолошко тумачење живота и смрти. Од Шопенхауера и Кјеркегора до Јасперса, смрт се више не схвата као врата ка оном свету, већ као догађај који унутар овог света открива истину о егзистенцији. Шопенхауер смрт описује као промену форме, као нужни израз универзалне воље за живот: индивидуалност нестаје, али суштина – воља – остаје непромењена (Шопенхауер 2018). Кјеркегор уводи појам духовне смрти као очаја, сматрајући да је човек смртан у мери у којој губи однос са Богом и самим собом (Кјеркегор 2022). Јасперс приказује смрт као „граничну ситуацију“ у којој човек постаје свестан сопственог постојања и трансценденције (Јасперс 1973), док Хајдегер дефинише човека као „бивствовање ка смрти“, биће које се управо у односу према сопственом крају открива као аутентично (Heidegger 1985). У том ставу препознаје се дубоки утицај Ничеове мисли јер код овог се живот поима као стално самообликовање кроз превазилажење себе (Nietzsche 1988). За Ничеа, прихватање смрти није негација живота, већ његова највиша потврда. Смрт постаје доказ снаге бића које уме да каже „Да“ пролазности. Хајдегер ову идеју преображава у онтолошку категорију: смрт више није догађај који окончава живот, већ унутрашњи услов могућности да живот уопште буде схваћен као целина. Сиоран смрт види као свакодневни процес распадања бића (Сиоран 1998). За њега, највећа трагедија није смрт, већ рођење – почетак неумитног распадања (Сиоран 2018). У Сиорановом промишљању, човек живи стално у присуству смрти, што представља крајњи домен савремене метафизике, спознају живота као трајног умирања.

Упркос временској и мисаоној удаљености, мислиоци од Платона до Сиорана деле заједничку тежњу: да човеку понуде утеху због коначности. Платон је ту утеху видео у припреми душе за истину, Шопенхауер у повратку једином бићу и превазилажењу патње, Кјеркегор и Јасперс у егзистенцијалној свести о сопственој смртности, а Сиоран у радикалном прихватању трагичности живота. Зато се у раду поставља питање: може ли се уопште мислити утеха без вере у вечност? Ако је смрт граница, да ли је управо то сазнање о граници оно што човеку даје дубљи смисао постојања? Тако се повезују метафизичке и егзистенцијалне перспективе: Платонова идеја припреме за смрт, Шопенхауерово трагање за ослобођењем, Кјеркегоров страх, Јасперсова гранична ситуација, као и Сиоранова резигнација сви воде ка истој тачки: прихватању живота у његовој коначности као највишем облику мудрости.

За филозофе савремене метафизике заједничко је универзално схватање смрти као граничног искуства које разоткрива истину о људској егзистенцији. По њима, у смрти (или суочавању са њом)

човек се ослобађа од илузија, система, свакодневне „заузетости“ и долази у додир с оним што је суштински он сам. Дакле, заједнички именитељ њихових концепција јесте увид да смрт није само крај живота, већ кључ за разумевање егзистенције.

Позитивни увиди савремене метафизике огледају се у томе што она открива смрт као нужно искуство човекове аутентичности. Човек је биће које зна да ће умрети, и управо та свест га чини способним за трагање за смислом. Смрт постаје критеријум истине – оно што разоткрива варљивост сваке привидне вечности и указује на вредност живота као нечег јединственог и непоновљивог. У том смислу, савремена метафизика уноси нову димензију у разумевање смрти – она више није крај, већ могућност разумевања бића у целини. Међутим, ограничење савремене филозофије лежи у томе што, она, одбацујући трансцендентно, оставља питање онтолошког трајања бића отвореним. Смрт се тумачи искључиво унутар хоризонта егзистенцијалног искуства, без могућности да се пређе граница живота. У томе се показује њена дволичност: она ослобађа човека од страха, али га истовремено лишава метафизичког утемељења. Док је класична метафизика тражила вечност изван живота, савремена је препознала да се вечност може разумети једино унутар његових граница. Управо у том парадоксу – у немогућности да се смрт спозна, али и у потреби да се о њој мисли – лежи полазиште овог истраживања. Ауторка ће приликом закључног разматрања теме своје дисертације имати користи и од новијих прилога истраживању метафизике (између осталог следеће публикације: Beiser 2016, Bradley et al. 2012, Fischer 1993, Taylor 2013.).

5.2. Образложење о потребама научног истраживања:

Као оно што се одвија у граничној области филозофије, антропологије и медицине, научно истраживање смрти је у фокусу интересовања сваког живог човека услед личне судбине. Код нас не постоји покушај да се да синтетички приказ новијих метафизичких концепција о смрти, иако се о појединим ауторима или правцима (попут егзистенцијализма) доста писало. Главни мотив за писање ове дисертације је да се појам метафизике прикаже у једном позитивном светлу, након што је у XX веку њена идеја претрпела оштру критику и одбацивање од стране позитивизма, аналитичке филозофије, критичке теорије и постструктурализма.

5.3. Циљ истраживања са нагласком на резултате који се очекују:

Циљ дисертације је да се покаже да је у савременој филозофији постигнут значајан напредак тиме што се промишља коначност егзистенције појединца у настојању да се одреди метафизичка пролазност бића у односу на физичку смрт.

5.4. Могућност примене очекиваних резултата:

У настави Филозофије, посебно кад се обрађује област савремене филозофије, било би могуће иницирати дискусију о метафизичким питањима. Очекује се да ће истраживање – не само у оквиру академског дискурса – покренути и расправу о могућности формулације једне нове метафизике прилагођене савременим интересима, самим тиме што ни егзактна наука још увек није дала коначан одговор на питање о могућности живота после смрти.

5.5. Програми истраживања (фазе) и оријентациони садржај докторске дисертације са кратким описом поглавља:

САДРЖАЈ

I. УВОД: ОД ТРАНСЦЕНДЕНЦИЈЕ КА ИМАНЕНЦИЈИ СМРТИ

II. ТРАНСЦЕНДЕНЦИЈА СМРТИ КАО ТЕМА КЛАСИЧНЕ МЕТАФИЗИКЕ

- II.1. Бесмртност душе у Платоновој филозофији
- II.2. Однос према смрти у Епикуровом умећу живљења
- II.3. Тријумф платонизма и маргинализација епикурејства у каснијој метафизици

III. ИМАНЕНЦИЈА СМРТИ КАО ТЕМА САВРЕМЕНЕ МЕТАФИЗИКЕ

- III.1. Шопенхауерова негација воље за животом
- III.2. Мајнлендска метафизика избављења
- III.3. Страх, дрхтање и болест на смрт у Кјеркегоровој филозофији
- III.4. Превазилажење смрти у Ничеовој метафизици живота
- III.5. Смрт као гранична ситуација у Јасперсовој филозофији
- III.6. Хајдегеров онтологија смрти
- III.7. Метафизичке импликације уметничког преиспитивања људске егзистенције
- III.8. Сиоранова метафизика распада

IV. ЗАКЉУЧАК: СМИСАО МЕТАФИЗИЧКОГ БАВЉЕЊА СМРЋУ

(Напомена: Потпоглавља ће вероватно бити подељена на одељке, али у овој фази истраживања најбитније је именовање главних поглавља, па су зато само она наведена.)

У уводу ће бити приказан значај тематике смрти за филозофију. Затим ће посебна пажња биће посвећена разлици између трансцендентног приступа смрти и њеног иманентног тумачења. Сврха увода је да се успостави теоријски оквир истраживања и нагласи прелаз од религијско-метафизичке интерпретације смрти ка савременој филозофској спознаји коначности као темеља слободе.

У првом поглављу обрадиће се начин на који класична метафизика схвата смрт као пролаз ка вишем, трансцендентном облику постојања. Овим поглављем биће обухваћено поређење платоновске и епикурејске традиције, као и анализа утицаја који су ове идеје оставиле за каснију традицију (средњи и нови век). Посебно ће се размотрити тријумф платонизма у западној метафизици и маргинализација епикурејског схватања смрти, што ће бити полазиште за разумевање прелаза ка савременим тумачењима.

У трећем, уједно и најобимнијем, поглављу биће изнет развој савремене метафизику смрти и њено еманциповање од класичне, телеолошке и дуалистичке традиције. Док класична филозофија смрт схвата као прелаз ка оностраној стварности, савремена метафизика је посматра као феномен који припада самом животу, као унутрашњу границу постојања која открива истину о човеку. У овом делу биће наглашен заједнички филозофски приступ савремених метафизичара да смрт није супротност животу, већ његова најдубља потврда. Биће приказане метафизичке концепције смрти код Шопенхауера, Мајнлендера, Јасперса и Сиорана, као и приступ теми код модерних критичара метафизику, Ничеа и Хајдегера (мада ни они нису без метафизичких претпоставки), а биће дат и екскурс о филозофско-литерарној интерпретацији смрти код Унамуна, Бекета и Камија.

У закључку овај рад ће показати да савремена метафизика смрти, ослобођена телеолошких и догматских тумачења, омогућава ново разумевање коначности као суштинског облика слободе. Она одговара на питање шта смрт значи за човека који више не верује у онострано, али и не пристаје на празнину ништавила. У смрти се открива аутентично лице човека – бића које је коначно, свесно, и тиме једино способно да тражи (или негира) смисао. Смрт не открива вечност, него огољава егзистенцију: показује да је човек биће које зна да ће умрети и управо зато покушава да нађе смисао за себе. За већину савремених метафизичара, смрт није крај пута душе, него огледало егзистенције, тренутак истине о себи, патњи и границама постојања.

6. Методе које ће бити примењене:

У раду ће као главне методе бити примењене *аналитичка* и *интерпретативна* метода. Прва треба да послужи за анализу главних аргумената традиционалних и савремених метафизичара, а друга да се ти аргументи јасно формулишу на основу интерпретације кључних текстова. Приступ филозофима који ће бити обрађени у дисертацији подразумева и њихову *компарацију* (нпр. Платона са средњовековним, Епикура са савременим филозофима), а указивањем на ставове, одн. чак на промене ставова једног филозофа о истом питању у *дијалектичком* маниру ће бити скренута пажња на противречности које одатле проистичу.

7. Начин избора, величина и конструкција узорка: Дисертација не почива на емпиријском истраживању.

8. Место експерименталног истраживања: У оквиру дисертације није планирано експериментално истраживање.

9. Литература и друга грађа која ће се користити (од 10 до 25 библиографских јединица):

1. Епикур: (2005). *Основне мисли*. Београд: Дерета.
2. Јасперс, К. (1973). *Филозофија егзистенције*. Београд: Просвета.
3. Јасперс, К. (2000). *Филозофска вера*. Београд: Плато.
4. Кјеркегор, С. (1970). *Појам стрепње*. Београд: Српска књижевна задруга.
5. Кјеркегор, С. (2018). *Страх и дрхтање*. Београд: Драслар.
6. Кјеркегор, С. (2022). *Болест на смрт*. Београд: Укронија.
7. Ниче, Ф. (2021). *Генеалогичка морала*. Београд: ИТВ центар плус.
8. Ниче, Ф. (2021). *С оне стране добра и зла*. Београд: ИТВ центар плус.
9. Платон: (2008). *Одбрана Сократова*. Београд: Дерета.
10. Платон: (2022). *Федон*. Београд: Укронија.
11. Сиоран, Е. (1998). *На врхунцу незнања*. Београд: Полиграф.
12. Сиоран, Е. (2008). *Пад у време*. Нови Сад: ИК Зорана Стојановића.
13. Сиоран, Е. (2018). *О незгоди званој рођење*. Лозница: Карпос.
14. Шопенхауер, А. (1990). *Паренезе и максиме*. Београд: Модерна.
15. Шопенхауер, А. (2013). *Парерга и паралипомена*. Београд: Дерета.
16. Шопенхауер, А. (2018). *Свет као воља и представа*, Књига I–II. Београд: Феникс Либрис.
17. Шопенхауер, А. (2021). *О слободи воље*. Београд: Укронија.
18. Beiser, F. C. (2016). *Weltschmerz: Pessimism in German Philosophy, 1860–1900*. Oxford: University Press.
19. Bradley, B., Feldman, F., Johansson, J. (2012). (eds) *The Oxford Handbook of Philosophy of Death*. Oxford University Press.

20. Mainländer, P. (2022). *La filosofía de la redención*. Argentina, Buenos Aires: Fondo de Cultura Económica.
21. Cioran, E. (2020). *Brevijar poraženih*. Beograd: Factum.
22. Fischer, J. M. (1993). *The Metaphysics of Death*. Stanford University Press.
23. Heidegger, M. (1985). *Bitak i vrijeme*. Zagreb: Naprijed.
24. Nietzsche, F. (1988). *Volja za moć*. Zagreb: Mladost, Zagreb.
25. Taylor, J. S. (2013). (ed.) *The Metaphysics and Ethics of Death: New Essays*, Oxford University Press.

ПОТПИС КАНДИДАТА:

Саша Винар

НАПОМЕНА:

Поред пријаве теме докторске дисертације, кандидат прилаже:

1. Биографију са тежиштем на ток образовања и усавршавања;
2. Библиографију научних и стручних радова као и саме радове;
3. Личне податке за службену евиденцију Образац бр. 2;
4. Сагласност ментора Образац бр. 3;
5. Оверену фотокопију дипломе о стеченом академском звању магистра наука (за кандидате који пријављују израду докторске дисертације на основу претходно стеченог академског назива магистар наука).
6. Потврду факултета о положеним испитима и испуњеним другим обавезама и научним истраживањима уколико су студијским програмом докторских студија утврђена као услов за пријаву докторске дисертације.

Уколико се докторска дисертација пријављује на језику националне мањине или страном језику, образац се попуњава двојезично (и на српском језику) у складу са Правилима докторских студија Универзитета у Новом Саду.